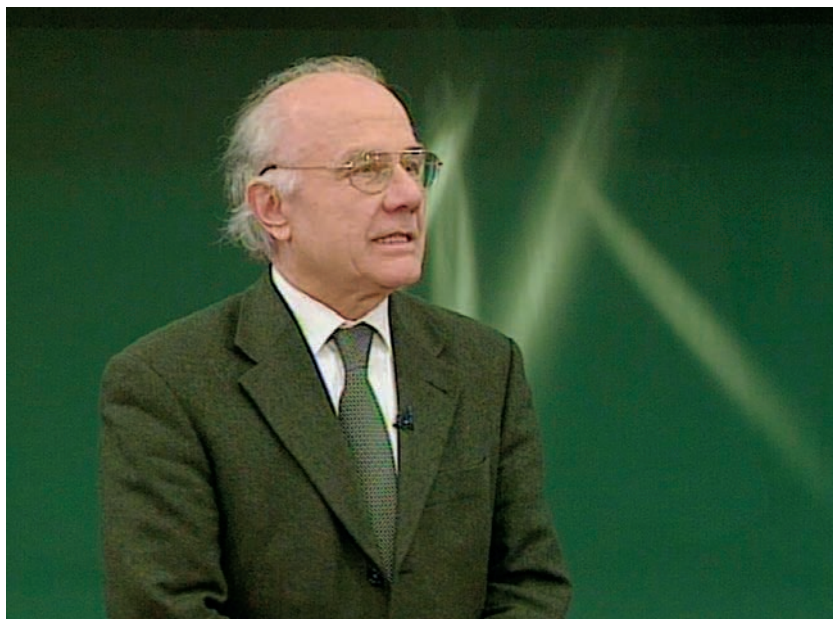

VÉKÁS LAJOS

Menyiben szuverén egy EU-tagállam jogalkotása?

Vékás Lajos
jogász, egyetemi tanár
az MTA rendes tagja

1939-ben született. 1963-ban „Sub auspiciis Rei Publicae Popularis” kitüntetéssel diplomázott az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. 1976-ban az állam- és jogtudomány kandidátusa, 1984-ben akadémiai doktora lett; 1990-től az MTA levelező, 1995-től rendes tagja,

Pályáját 1963-ban az ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszékén kezdte; 1984-től egyetemi tanár, 1979–1999 között tanszékvezető. 1990-től 1993-ig az ELTE rektora. Az 1986/87. tanévben a Heidelbergi Egyetem vendégprofesszora. 1992–1997 között a Collegium Budapest Institute for Advanced Study alapító rektora. 1998-tól a Deutsche Gesellschaft für Völkerrecht, 2000-től az Académie Internationale de Droit Compare, 2003-tól a Group Européen de Droit International Privé tagja.

Fő kutatási területe: a magánjogi szerződés. 1999-től az új Polgári törvénykönyv megalkotásán munkálkodó, a kormány által megbízott Kodifikációs Főbizottság elnöke.

Bevezetés

Kétszáz éves az első és mindmáig legnagyobb hatású magánjogi törvénykönyv, a Napóleon égisze alatt alkotott *Code civil* (1804). A felvilágosodás eszméiben gyökerező és a francia forradalom társadalomalakító vívmányait is visszatükröző törvénykönyv túlzás nélkül a polgári társadalom egyik alappillérenek tekinthető. Meghatározó szerepe volt a hűbéri berendezkedés lebontásában, a feudális béklyók szétzúzásában, és egyben az akkor induló új, polgári világ eszményített főszereplőjének, a *citoyen* – az (állam)polgár, a fejlett politikai öntudattal és ítélőképességgel rendelkező ember – fogalmának megalkotásában, a *citoyen*-lét jogi feltételeinek megteremtésében. Ez a törvénykönyv volt az első, amely abból indult ki, hogy a magánjogi viszonyokban minden polgár egyenlő. Eltörölte az elsőszülött öröklési kedvezményét, s más, az *ancien régime* jogrendjére jellemző egyenlőtlenségeket a polgárok között. Szabályozásának középpontjába a magántulajdon sérthetetlenségének és a szerződés szabadságának elvét helyezte; olyan elveket, amelyek a mai – a szociális piacgazdaságot megvalósító vagy arra törekvő – társadalmi berendezkedésnek is a talpköve.

Napóleon törvénykönyvének címlapja

Code civil:

a francia forradalom politikai, gazdasági és társadalmi vívmányait összegező, a forradalom előtti francia jogegységesítő törekvésekre is visszanyúló polgári törvénykönyv (1804). A politikai szempontból jelentős elvi kérdésekben (pl. az állampolgárság előtérbe állítása, a feudális öröklési rend megszüntetése) Napóleon személyes álláspontját érvényesítette. A francia magánjogi kódex nagy hatással volt európai, a dél-amerikai, sőt az ázsiai magánjogi jogfejlődésre is.

Kodifikáció:

törvényalkotás, törvényszerkesztés.

Napóleon ugyan semmilyen jogi előképzettséggel nem rendelkezett, de tökéletesen tisztában volt a törvénykönyv messze ható társadalmi jelentőségével. Egyik levelében ezt írta bátyjának, Józsefnek, aki 1806–1808 között nápolyi király volt: „Hozd csak be Nápolyban a Code civilt, s a nagybirtok, ami ma nem húz hozzád, rövid pár év alatt bomlásnak indul.”

A jogtörténészek máig vitatják, hogy mi volt Napóleon személyes szerepe a **Code civil** megalkotásában. Egyes vélemények szerint meghatározó befolyást gyakorolt a törvénykönyvre, mások szerint csak – zsarnoki eréllyel – keresztül-erőszakolta a törvényt, és nevét ragasztotta a **kódex**hez. Ez utóbbi kritikus álláspontok mintha Berzsényi Dániel szigorát visszhangozták: „*Nem te valál győző, hanem a kor lelke: szabadság.*”

Néhány évvel ezelőtt egy fiatal német kutató vette magának a fáradságot, és egy párizsi levéltárban gondosan áttanulmányozta a törvényhozó bizottság üléseinek sokkötetes jegyzőkönyvét. Vizsgálódásainak eredményei közül már az némi meglepetést kelt, hogy Napóleon az ülések több mint felén részt vett, és személyesen elnökölt. A finom jogi részletmegoldásokhoz természetesen nem szólt hozzá; annál inkább érvényesítette akaratát a politikailag-társadalmilag jelentős kérdések tárgyalásánál. Meghatározó volt véleménye az állampolgárság kategóriájának középpontba állításánál, a törvényes öröklés rendjének meghatározásánál, a végintézkedési szabadság korlátozásánál és sok más hasonló horderejű téma eldöntésénél. Kristálytiszta látta, melyek azok a kérdések, amelyekben feltétlenül állást kell foglalni, hogy a polgári rend feltételei megszilárduljanak.

A magánjog és a kodifikáció mai dilemmáinak tárgyalása előtt magyarázzuk meg röviden a téma két központi kategóriáját: a **magánjog** és a **kodifikáció** jelentését.

Mi a magánjog?

A jogszabályok világában jól elkülöníthetők a magánjog és a közjog normái által szabályozott viszonyok:

Közjog

1. az állam (illetve szervei, hatóságai) és a polgárok közötti jogviszonyok;
2. alá-fölérendeltségi viszonyok;
3. például: alkotmányjog, közigazgatási jog

Magánjog

1. a polgárok és szervezeteik egymás közötti kapcsolatait rendezi;
2. mellérendeltségi viszonyok, a felek egyenrangúak;
3. például: vagyonjog, családjog

A magánjog rendszere

A **magánjog** szabályai a *polgárok és szervezeteik* (gazdasági társaságaik, egyesületeik, alapítványaik stb.) *egymás közötti kapcsolatait rendezik*. Magánjogi rendelkezések határozzák meg mindenekelőtt a magántulajdonos jogait, magánjogi normák szabályozzák a szerződéseket (például az adásvételi, bérleti, tartási és életjáradéki szerződéseket); a magánjog védi a szerzői műveket (irodalmi, művészeti stb. alkotásokat) éppúgy, mint a találmányokat; magánjogi normák rendezik a családi kapcsolatokat, és ugyancsak a magánjog szerint következik be a vagyon öröklése is a tulajdonos halálakor. A magánjog elkíséri tehát a polgárt „a bölcsőtől a sírig”.

A magánjogi szabályozást az jellemzi, hogy a jog az adott kapcsolat résztvevőit *egyenjogúként és mellérendeltként* kezeli. Mindenekelőtt ez a tulajdonság különbözteti meg a magánjogot a **közjogtól**, azaz az alkotmányjogi, közigazgatási jogi, adójogi, büntetőjogi szabályozástól. Ez utóbbiakban a polgár az állam valamely szervével (egy hatósággal) alárendeltségi viszonyban szerepel.

Jellemzője a magánjognak az is, hogy *nagy szabadságot* enged a jogalanyoknak (a polgároknak és szervezeteiknek). Engedi, hogy azok széles körben maguk alakítsák viszonyaikat (például szerződéses kapcsolataikat), és csak akkor avatkozik be, ha az emberek által választott megoldás abba a társadalmi-gazdasági értékrendbe ütközik, amely a magánjog szabályait mintegy irányítónak vezeti. Ez az értékrend csak néha támaszkodik etikai normákra, általában inkább gazdasági (piaci) szempontokat kíván érvényre juttatni. A magánjog tehát egészében távolról sem tekinthető etikusnak. Heinrich Heine az egyszerű árutermelő társadalom magánjogának klasszikus változatát, a római magánjogot egyenesen az „önzés bibliájának” nevezte.

A magánjogban a súlypont az életviszonyok közvetett rendezésén van, ami ahhoz szükséges, hogy az emberek kellő szabadsággal alakíthassák kapcsolataikat, ne kösse őket gúzsba a jogi normák hálója. A magánjog tehát inkább szolgáló és nem uralkodó szerepet játszik a polgárok életében. Mindezek miatt a békés társadalomfejlődés időszakaiban a magánjogi szabályozás szinte háttérben is marad.

Más a helyzet a nagy történelmi vízváltások idején. Ilyenkor – de csak ilyenkor – a magánjog valóban központi szerepet játszik. Az 1848/49-es

Kódex (törvénykönyv):

egy-egy nagyobb életviszonycsoportra vonatkozó egynemű jogszabályok rendszerbe foglalása, szerves egységbe ötvözése. Az ún. kontinentális (nem angolszász) jogrendszerekre jellemző törvényalkotási forma. A magyar jogban a legfontosabb kódexek: a Polgári törvénykönyv és a Büntető törvénykönyv.

Magánjog:

a magánjog szabályai a polgárok és szervezeteik egymás közötti kapcsolatait rendezik. A magánjogi jogviszonyokban a felek mellérendeltségi (és nem alá-fölrendeltségi) viszonyban állnak. A magánjog szabályozási körébe tartoznak például a tulajdonjogi, a szerződéses, a kártérítési, a gazdasági társasági viszonyokra vonatkozó, a személyhez fűződő jogok és a szellemi termékek védelmére vonatkozó, valamint a családi és az öröklési viszonyokra vonatkozó szabályok.

Közjog:

a közjog az állam (illetve szervei, hatóságai) és a polgárok közötti jogviszonyokat öleli fel. A közjogi jogviszonyokból hiányzik a felek egyenjogúsága, ezekben a kapcsolatokban az alá-fölrendeltségi jelleg a meghatározó. A közjogba tartoznak például az alkotmányjogi, a közigazgatási jogi, az adójogi és a büntetőjogi szabályok.

Kemény Zsigmond (1814–1875)

Európa Tanács:

az Európa Tanács nem az Európai Unió szerve, nem azonos az Európai Tanáccsal. Az Európa Tanácsot 1949-ben tizenhat európai állam alapította.

A strasbourgi székhelyű szervezetnek negyven európai állam a tagja. Az Európa Tanács különösen nagy figyelmet fordít az emberi jogokkal, szociális problémákkal, az oktatással és a kultúrával kapcsolatos ügyekre. Az Emberi Jogok Európai Bizottságát és az Európai Emberi Jogi Bíróságot azért hozták létre, hogy azok kikényszerítsék az Európa Tanácsnak az Emberi Jogok Védelméről szóló Egyezményét.

forradalom és szabadságharc bukása után, a Bach-korszak letargiájának mélypontján joggal állapíthatta meg Kemény Zsigmond *Forradalom után* című híres és vitatott röpiratában: „A legnagyobb közjogi változások, a legáltalánosabb forradalmak az osztály és szukcesszió kérdéséből támadnak. Hosszabb időt véve mértékül, a magánjog rendezése határozza el, hogy egy állam minő alkotmánnyal bírjon; s hogy az arisztokrácia, demokrácia, vagy a szocializmus és a mindent fölösztató elméletek vegyék át a közügyek vezénélését.”

Ilyen alapvető változások kora volt 1848-at megelőzően már a francia forradalom és az azt követő napóleoni időszak, amely a modern magánjogot megteremtette. S hasonló társadalmi átalakulást éltek át Kelet-Közép-Európa államai napjainkban: az 1990-es évtizedben. Amikor a rendszerváltás visszahelyezte társadalmi jogaiba a magántulajdont és az arra épülő szociális berendezkedést, a *privatizáció* volt az az eszköz, amely e folyamatot vezérelte. (A privatizációt legalább annyi igazságtalanság kísérte, mint annak idején – 1946–1952 között – az ellenkező irányú társadalmi mozgás alapvető eszközét, az államosítást.) Ezért a privatizációt közfigyelem kísérte: botrányokról írt a sajtó, visszaélő ügyek foglalkoztatták a bíróságokat, s a téma nemrégiben már egyfajta irodalmi feldolgozásra is érdemesnek bizonyult (Kerékgyártó István: *Vagyonregény*).

Konszolidált magántulajdonosi rendben a magánjog világa nem képezi közérdeklődés tárgyát. Inkább a közjogi témák kerülnek a figyelem középpontjába: hány kamarás legyen a parlament, milyen legyen a választási rendszer, „erős” vagy „gyenge” jogköre legyen a köztársasági elnöknek, milyen és mekkora adó terhelje a polgárt és táplálja a költségvetést, szigorítsuk vagy enyhítsük a kábítószer-fogyasztás büntetőjogi szankcionálását? Ilyen és hasonló kérdések bármikor lázba hozzák a közvéleményt. Aligha lehet hasonló társadalmi izgalmat kiváltani a magánjogi szabályok alakításával, már csak azért sem, mert azok sokkal inkább szakmai jellegűek, kevésbé átpolitizálhatók, és gyakran – főleg összefüggéseikben – a laikus számára nehezebben is érthetők. Ha például azt a kérdést tennénk fel, hogy sérti-e az öröklési szerződés a kötelesrészt, még jogvégzett személyektől is sok bizonytalan választ kapnánk. Mindez távolról sem jelenti azt, hogy a magánjogi szabályozás társadalmilag kevésbé volna jelentős, mint a közjogi berendezkedés. Sőt: a magánjog előírásai az emberek mindennapi életét keretezik, számos elhatározásuk és cselekedetük következményeit meghatározzák.

A magánjog középpontjában eredetileg az emberek és szervezeteik vagyona állt: a magánjogot vagyonjogként lehetett felfogni. De különösen a 20. században egyre általánosabbá vált az a vélemény, hogy a magánjog középpontjában – hol közvetetten, a vagyonon keresztül, hol közvetlenül – az *ember* áll. E felismerés azzal a következménnyel járt, hogy a magánjognak nemcsak a vagyont és annak forgalmát kell szabályoznia, hanem biztosítania kell az embernek mint individuumnak cselekvési autonómiáját, védenie kell például az ember személyiségi jogait, családi viszonyait stb. Ma már általános az a felfogás, hogy a vagyonjog és a személyi jog a magánjognak egyenrangú részei, még akkor is, ha a magánjogi szabályok jelentős több-

sége vagyoni kérdéseket rendez. A magánjog tehát az embernek mint egyénnek a viszonyait rendez, vagyis *a privát autonómia társadalmilag elismert kibontakoztatásának jogi feltételeit biztosítja*.

A *Code civil* óta eltelt két évszázad társadalmi fejleményei jelentősen változtattak a magánjogi szabályozás értékrendjén és ennek megfelelően stílusán is. Különösen a 20. század második fele, a nagy társadalmi megváltoztatások és a mindenkinek magasabb életszínvonalat biztosító jóléti társadalmak létrejötte óta a magánjogi szabályok *szociálisan érzékenyebbé* váltak. Egyoldalú kedvezményekkel védik a „gyengébb felet”: a munkavállalót, a bérlőt, a fogyasztót stb. A fogyasztóvédelem az elmúlt évtizedekben az egyik meghatározó társadalmi áramlatnak tekinthető, amely áthatja az újabb magánjogi szabályozást, különösen az Európai Unió keretei között.

Mi a kodifikáció?

Kodifikáció alatt – a szó tágabb értelmében – törvényalkotást értenek. A kifejezés szűkebb jelentése a *törvénykönyvalkotás*, azaz egy nagyobb életviszony-csoportra vonatkozó egynemű jogszabályok rendszerbe foglalása, szerves egységbe ötvözése. A kodifikáció a felvilágosodás gondolata, de a kodifikációs eszmék egyes tételeit már a természetjog kiépítette.

A kontinentális Európában (szemben Angliával és a többi angolszász országgal) a magánjogi szabályokat a 19. század eleje óta a legtöbb országban kódexbe foglalják. Ezekben az országokban, ahol a magánjog többé vagy kevésbé épít az ókori Róma kimagasló magánjogi eredményeire (az egyszerű árutermelés legkiemelkedőbb színvonalú magánjogi szabályaira), tipikusnak mondható a magánjog kodifikált rendszerezése. A kódexalkotás a 19. században döntő szerepet játszott a nemzetállamok létrejöttéhez elengedhetetlen egységes jog megteremtésében, a jogi partikularizmus megszüntetésében, a különböző nagyságú, (szövetségi) államon belüli régiók egymástól nagyobb vagy kisebb mértékben eltérő szabályaiból álló széttagolt jogrendszerek összeolvasztásában. Ez a feladat hárult a magánjogi törvénykönyvalkotásra Franciaországban, az egyesült itáliai államokból létrehozott Olaszországban, a Svájci Államszövetségben és az egységes Németországban egyaránt.

A legelső és a legklasszikusabb **polgári törvénykönyv** kétségen kívül a *Code civil*. Ez a törvénykönyv foglalta először rendszerbe a polgári társadalom magánjogi rendjét. Tételei között – nemegyszer „arisztokratikus köntösben” – megtaláljuk a polgárság forradalmi eszméit. De a francia törvénykönyv egyben a klasszikus liberális gazdaság- és társadalomkép illúziókkal terhes hű tükre is. Ez az illúzió legfeljebb csak néhány évtizeddel élte túl a napóleoni kódex hatályba lépését. Madách Imre Ádámja *Az ember tragédiája* londoni színeinek haláltánc-jelenetét már a rezignáció szavaival vezeti be: „Ismét csalódtam, azt hívém, elég / Ledönteni a múltnak rémeit / S szabad versenyt szerezni az erőknek. / ... Mi verseny ez, hol egyik kardosan /

Kontinentális jogrendszer:

a kontinentális jogrendszerekre a közjog–magánjog megkülönböztetés és a magánjog szabályainak törvényhozási úton történő megalkotása jellemző. A bíró nem alkotja, hanem értelmezi és alkalmazza a törvényt. Ilyen az európai kontinens államainak a jogrendszere.

Esetjogi jogrendszer (common law):

a magánjog forrásai elsődlegesen a bírósági döntések (precedensek). Ilyen például az Egyesült Királyság vagy az Egyesült Államok jogrendszere.

Polgári törvénykönyv (Ptk.:

az 1959. évi IV. törvény): a magánjogi szabályok többségének kódexbe foglalt, rendszerezett gyűjteménye. A Polgári törvénykönyv átfogó reformját a rendszerváltozás, mindenekelőtt a magántulajdonra épülő piacgazdaság követelményei teszik szükségessé.

Napoleon, allegória
J. B. Mauzaisse festménye,
részlet, 1833

Az 1848-as áprilisi törvények

Szuverenitás:

a független államokat megillető, idegen államoktól nem érintett teljhatalom. Megkülönböztetünk belső és külső szuverenitást. Belső szuverenitás az állam belső döntéshozó mechanizmusának önálló kialakítása és működése. A külső szuverenitás (állami szuverenitás) a külkapcsolatok önálló alakításának joga.

Áll a meztelen ellennek szemében, / Mi függetlenség, száz hol éhezik, / Ha az egyes jármába nem hajol.”

Napóleon mégis joggal állapította meg – még ha saját szerepét a törvénykönyv megalkotásában kissé el is túlozta – sokat idézett mondásában: „Waterloo eltörli megannyi győzelmem emlékét, de az én dicsőségem nem az, hogy negyven csatát nyertem, hanem ami sosem múlik el, az én polgári törvénykönyvem.” A *Code civil* példásan rögzítette a magántulajdon, a szerződés, a család és az öröklés polgári rendet szilárdító szabályait. Megalkotásakor ráadásul a törvényalkotást vezető társadalmi eszmék és a valóságos társadalmi viszonyok is összhangban voltak: még mindenki hihetett abban, hogy nemcsak *citoyen*, hanem *burzsoá* is válhat belőle. Hatása emiatt is olyan jelentős mind Európában (Spanyolországban, Portugáliában, Olaszországban, a Benelux-államokban stb.), mind Európán kívül (főként Latin-Amerikában).

A magánjogi kódexek megalkotásának időbeli sorrendje szemléletesen érzékelteti a polgári átalakulás folyamatát Európában nyugatról kelet felé. Az egyetlen törés ezen a trendvonalon az Osztrák Polgári Törvénykönyv (1811), amely azonban anakronisztikusan megelőzte a valós gazdasági és társadalmi viszonyokat: a kódex köpenyébe az élet csak hosszú évtizedek alatt nőtt bele. Az egységes német törvénykönyv közel száz évvel a *Code civil* után lépett hatályba (1900).

Magyarországban az 1848-as forradalom – a polgári társadalom alapvető feltételeinek megteremtése érdekében – napirendre tűzte egy magánjogi kódex megalkotását is. Az áprilisi törvények egyike, az *1848. évi XV. törvénycikk* elrendelte a Polgári törvénykönyv elkészítését „az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján”. A szabadságharc bukása megakadályozta a nemes terv megvalósítását. A Bach-korszakban egy császári pátens hatályba léptette az Osztrák Polgári Törvénykönyvet. Ez a kódex alapján véve tökéletesen kielégíthette volna azokat a társadalmi igényeket, amelyekre már az 1848-as áprilisi törvények is választ kerestek. Az a tény azonban, hogy ezt a törvényt a gyűlölt idegen hatalom kényszerítette a magyar társadalomra, itthoni elfogadását lehetetlenné tette. Az érthetően túltengő nemzeti érzés az első adandó alkalommal lerázta magáról az oktrojált idegen jogot. Ahogy egy tisztánlátó kortárs jogtudós, Dell'Adami Rezső 1877-ben írta: „Nem a nyugodt megfontolás s előrelátó tapintat érlelte meg e tettet; a vulkányszerű nemzeti visszahatásnak egyik kifakadása volt, mely mindent száműzni követelt, mi az idegen ősellenség által behozatott volt... A népáradás... elseperte az osztrák törvénykönyv hasznos lapjait. Nemzetünk belső jólétének végzetes molochja, a politikai tekintet, ismét elnyelt egy áldozatot: a rendezett magánjogot.”

Az 1861-es Országbírói Értekezlet a forradalom előtti feudális jogi elemekkel kötött kompromisszumok sorával alkotott átmeneti jogot, s életbe léptette az ún. Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat. *Nemzeti felfogás és társadalmi haladás* végzetes ellentmondása nyilvánult meg ezekben a fejleményekben – nem először és nem is utoljára a magyar történelemben.

A magánjogi szabályok jelentős részének ugyanis nincsenek ún. nemzeti sajátosságai. A családi viszonyok szabályrendszere és az öröklés rendje mé-

lyebben gyökerezik egy-egy állam történelmi szokásaiban, valódi nemzeti hagyományokkal jobban átitatott. A magánjog középpontjában álló vagyoni forgalom joga viszont nem ismer nemzeti kereteket, és nem kötődik nemzeti sajátosságokhoz. Az adásvételi szerződés, a jelzálogjog, a hitelügylet, a beruházások szerződési joga és a polgárok és szervezeteik vagyoni kapcsolatainak megannyi magánjogi eszköze – szinte a természeti törvények következetességével – követeli ki magának a megfelelő jogi szabályozást, mindenekelőtt az adott életviszonyban részt vevő szereplők (jogalanyok) kölcsönös érdekeinek kiegyensúlyozott rendezését. Ahogy a budapesti egyetem egykori híres magánjogi professzora, Grosschmid Béni 1879-ben megállapította: a művelt államok vagyoni jogának fő elvei „tojás-tojásként hasonlók”.

1900–1928 között – a kiegyezés utáni gazdasági fellendüléstől is sarkallva – több átfogó törvénykönyvtervezet is készült, ezekből azonban, elsősorban politikai okokból, nem lett hatályos kódex. Így kerülhetett sor arra a paradox helyzetre, hogy hazánk első magánjogi törvénykönyvét (1959. évi IV. törvény) 1953–1959 között alkották meg, olyan korban, amelyben a magánjog társadalmi alapja, a magántulajdon – az ismert módon – csak a minimumra redukált formában létezett. Nem meglepő ezért, hogy a rendszerváltás utáni mélyreható gazdasági és társadalmi változások, amelyek a magántulajdont és az arra épülő piacgazdaságot helyezték ismét társadalomfejlődésünk középpontjába, sürgető igénnyel követelik egy új magánjogi törvénykönyv létrehozását. Ez a kodifikáció 1998 óta folyamatban van, de a törvényhozási munkálatokra bizonyos „árnyékot vet” már az Európai Unió közös joga.

Az EU-tagság és a nemzeti kodifikáció szuverenitása

A független államok jogalkotási **szuverenitással** rendelkeznek. E fogalom alatt olyan önállóságot, függetlenséget értünk, amelynek alapján egy adott állam a törvényeit saját akarata szerint, önállóan hozza meg. A magánjogot illetően ez közelebbről azt jelenti, hogy az állam saját polgárainak egymás közötti viszonyait más államoktól függetlenül maga rendezi. Ez a jogalkotási függetlenség Európában csak azóta nem ennyire természetes, amióta létezik (mai elnevezésével) az **Európai Unió**. Noha az Európai Unió egyelőre nem szövetségi állam, hanem független és alapvetően szuverén államok önkéntes gazdasági-kulturális szövetsége, a jogalkotás területén mégis saját szerveinek hatáskörébe von bizonyos kérdéseket. Az unió szervei maguk is alkotnak tehát jogot, a tagállamok számára kötelező szabályokat, éspedig újabban magánjogi előírásokat is.

Az Európai Unió szervei a tagállamok közötti magánjogi jogegységesítésre két jogi aktust alkalmaznak: az egyik a rendelet, a másik az irányelv.

A **rendelet** kötelező jelleggel és változtatás nélkül részévé válik a tagállam-

Európai Unió:

az Európai Unió történetileg három pilléren nyugszik. Első pillérét az Európai Közösségek gyűjtőnéven ismert három Közösség alkotja: az Európai Szén- és Acélközösség, az Európai Gazdasági Közösség (ma: Európai Közösség) és az Európai Atomenergia Közösség. (Az Európai Szén- és Acélközösség feladatait 2002 nyarától az Európai Közösség vette át.) A második pillére a közös kül- és biztonságpolitikával, a harmadik a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködéssel kapcsolatos. Az Európai Uniónak saját jogrendje van.

Az Európai Unió tagállamai: Ausztria, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország; a legújabb csatlakozó országok (tagságuk kezdő időpontja: 2004. május 1.): Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Szlovákia, Szlovénia.

Rendelet:

valamennyi tagállamban közvetlenül alkalmazandó norma, amely vonatkozik a tagállamokra, a természetes és jogi személyekre, a közösség intézményeire és a kibocsátóra is.

Irányelv:

a tagállamok jogának harmonizációját célzó norma. Kötelezően elérendő eredményt fogalmaz meg, amelynek megvalósítási formáját, a harmonizált jog átvételének módját a tagállamokra bízta. Az átvételt a tagállamok belső jogszabályaik módosításával, azok hatályaon kívül helyezésével vagy új jogszabályok hozatalával érik el.

Határozat:

a közösségi jog alkalmazását szolgáló kötelező erejű, egyedi aktus. A határozat címzettjei lehetnek tagállamok vagy magánszemélyek, akikkel a határozatot közölni kell.

Vélemény, ajánlás:

ezek az aktusok nem rendelkeznek kötelező erővel. Lényegük, hogy kifejezzék alkotójuk álláspontját bizonyos kérdésekben.

Európai Bizottság:

az Európai Unió döntés-előkészítő, javaslattevő, s bizonyos esetekben végrehajtó, illetve végrehajtást ellenőrző szerve. Feladata a közösségi érdekek és a közösségi politikák megtestesítése; ezek közül főleg a közösségi jog betartatása, a törvénykezdeményezés, valamint az Európai Unió diplomáciai képviselete. A brüsszeli székhelyű Európai Bizottság irányítja az Európai Unió napi politikáját és határozza meg a továbbfejlődés irányait.

mok jogrendszerének. A rendelet tehát abszolút mértékben érvényesülő törvény, amely kiszorítja a tagállamok e téren alkotott korábbi, ellentétes törvényeit.

A másik normatípus az **irányelv**, amelynek az a sajátossága, hogy a tagállamoknak e jogi aktust át kell ültetniük a saját jogrendjükbe ahhoz, hogy ott is érvényesüljön. Ez az átültetési eljárás módot ad arra, hogy az államok saját jogrendszerükhöz illesszék az „idegen” normát. Ez éppúgy nem könnyű, mint ahogyan az anyagok világában sem minden esetben könnyű vegyíteni két idegen anyagot. Az átültetést mindenekelőtt az nehezíti, hogy az irányelvek nem képeznek rendszert. Gyakran előfordul – például a fogyasztóvédelem területén –, hogy egy irányelv egy szabályozási területnek csak bizonyos kérdéseit rendezi. Ezért szokták azzal bíráltni a fogyasztóvédelmi irányelveket, hogy „pointillisztikus” a szabályozásuk, azaz a sok kérdésből kiválasztanak egy-egy pontot, és csak azokat rendezik. Holott a törvényhozás egyik fontos követelménye a rendszeralkotás.

A nemzeti jogszabályok többé-kevésbé (optimális esetben teljesen) rendszerbe szervesülnek, míg az irányelvek rendszertelenül követik egymást. Ez nem azt jelenti, hogy az Európai Unió jogi aktusainak nincs meghatározott belső logikájuk; egyszerűen arról van szó, hogy az európai közös jogalkotás – egyelőre – csak kiegészítő (*szubszidiárius*) jellegű, s ezért egyes elemei nem mindig kapcsolódnak egymásba, nem képeznek rendszert. Egy meglévő rendszerbe, a tagállam jogrendszerébe kell tehát beépíteni egy rendszeren kívüli, azaz uniós eredetű normacsoportot. Az EU-irányelv „házi feladatokat ad” a nemzeti jogalkotóknak, az irányelv részletsabályait nekik kell szervesen beilleszteniük az ország saját normáinak rendszerébe. Ez a szerves beépítés a jogalkotási mesterség egyik mai próbaköve, már-már művészete.

A nemzeti és az uniós jogszabályok konfliktusait a tagállamok már eleve igyekeznek elkerülni, így Magyarország is kerülni fogja. Ez a helyzet viszont mindenképpen csökkenti a jogalkotási szuverenitást, mert a tagállam egyrészt nem hozhat olyan törvényt, amely ellenkezne az európai szabályokkal, másrészt – ha meglévő normái kapcsán felmerül ilyen ütközés – saját jogszabályának módosításával meg kell azt szüntetnie. Ez a folyamat – a *jogharmonizáció* keretében – már évek óta tart. Magyarország társulási szerződése az Európai Unióval és tagállamaival (Európai Megállapodás) 1994 óta formálisan is arra kötelezi jogalkotó szerveinket, hogy normáinkat az Európai Unió szabályaihoz igazítsák. A jog harmonizációja tehát azt jelenti, hogy az EU-normákkal ellentétes törvényeket módosítani kell, összhangba kell hozni őket az európai szabályokkal. E folyamat nagy része már le is zajlott, bár a jogharmonizáció a csatlakozásunkig valószínűleg nem fejeződik be százszázalékosan. A legtöbb magánjogi kérdésben – természetesen egyelőre – nem csorbul Magyarország jogalkotási szuverenitása, de jelentős területeket mégis lefed majd az uniós jog. Ezekben a kérdésekben a magyar jogalkotó nem dönthet többé függetlenül.

A magánjog körében az Európai Unió elsősorban a vagyoni jogot (a szerzői és a szabadalmi jogot, a társasági és a versenyjogot, a szerződések jogát stb.) kívánja egységesíteni. Nincsenek viszont ilyen törekvések egyelőre a

Az Európai Unió magánjogi szabályozási törekvései egyenlőre a szürke mezőben jelzett területet érintik

családi kapcsolatok (a házasság, a szülő és a gyermek közötti viszony stb.) körében vagy az öröklési jog területén. Az európai jogegységesítés jellegzetes területe a fogyasztóvédelem. A fogyasztó védelme súlyponti kérdés az Európai Unióban, ezért az 1980-as évektől kezdve – kis, de annál határozottabb lépésekben – elvonják az államok szuverenitását e kérdéskörben, s uniós normákat alkotnak. Ezek az előírások szabályozzák például a hitel-szerződés feltételeit, ha egy állampolgár kölcsönt vesz fel egy banktól, de európai közös jog rendezi például az időleges üdülőhasználati jogot, az utazási szerződést és számos más mindennapi kérdést is.

Egy-egy európai jogszabály megalkotását a tagállamok közötti többéves egyeztetés előzi meg. Ezeken az egyeztetéseken a tagállamok képviseltetik magukat. Ezért *teljes jogú EU-tagságunk elnyerése után „szuverénobbek” leszünk*. Magyarország eddigi társult tagsága ugyanis azt jelentette, hogy a normák már kötelezőek ránk nézve, ám a véleményünket még nem érvényesíthettük azok megalkotásánál. Teljes jogú tagként tehát jobban képviselhetjük álláspontunkat és érvényesíthetjük érdekeinket.

Az egységes jog érvényesülését az Európai Unióban nagyon szellemes és hatékony módszerrel ellenőrzik. A tagállamok polgárainak joguk van arra, hogy az **Európai Unió Bíróságához**, a *luxemburgi bírósághoz* forduljanak, ha kárt szenvedtek amiatt, hogy például egy fogyasztóvédelmi irányelvet későn vagy hibásan ültetett át saját államuk. Ilyen kártérítési perek elég gyakran előfordulnak. Példaként utalhatunk arra, hogy az utazási szerződésre vonatkozó irányelv átültetésének késedelme miatt több tagállammal szemben kártérítési igényt támasztottak saját polgárai. Gyakorlatilag háromszázmillió polgár vigyázza majd, hogy az uniós jog átvétele és alkalmazása megtörténik-e. Nyugat-Európában már most is igen fejlett civilszervezeti hálózat működik többek között ennek ellenőrzésére s az állampolgárok segítésére. Az ilyen szervezeteknek nálunk még erősödniük kell!

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy az Európai Unió egyelőre csak részterületeken és csak közvetett eszközökkel vonja el a tagállamoktól a jogalkotásra vonatkozó hatáskört, csak óvatosan és fokozatosan kerülnek át

Jogalkotás az Európai Unióban:

az Európai Unió jogforrásai között megkülönböztetünk elsődleges és másodlagos jogot. Az elsődleges jog alkotói a tagállamok. Ilyen elsődleges jogforrások: az Alapító Szerződések és a Csatlakozási Szerződések. A másodlagos jog a Közösségek szervei által alkotott jogszabályok: a rendeletek, az irányelvek, a határozatok, az ajánlások és a vélemények.

Európai Bíróság (az Európai Unió Bírósága):

az Európai Közösségek legfőbb bírói fóruma, amely független testületként biztosítja a közösségi jog egységes alkalmazását. Az Európai Bíróság és a mellette működő Elsőfokú Bíróság a közösségi szervek, a tagállamok és a magánszemélyek egymás közötti jogvitáiban hoz döntést. A Bíróság ezenkívül a Közösség nemzetközi szerződéseit is véleményezi, és megválaszolja a tagállami nemzeti bíróságoknak a közösségi jog értelmezésével kapcsolatos kérdéseit (ún. előzetes döntéshozatal).

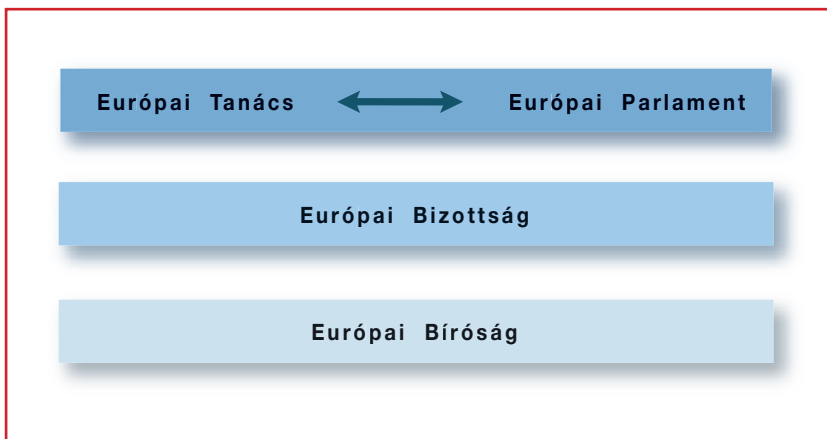
Az Európai Unió szervei

Európai Tanács:

az Európai Unió legfőbb döntéshozó testülete, amelynek legfontosabb feladata a jogalkotás. Az Európai Unió Tanácsa a nemzeti érdekek megjelenítésének fóruma. A tagállamok – témakörtől függően – miniszteri szinten képviselik magukat, és küzdenek a saját tagállami céljaik figyelembevételéért. A tanács az Európai Parlamenttel együtt vagy saját hatáskörében fogad el jogszabályokat. A tanács konkrét összetétele a napirenden szereplő kérdésektől függ. A tagállamok állam-, illetve kormányfői évente kétszer csúcsértekezletet tartanak, amelyen meghatározzák az uniós politika irányvonalát. A tanács minden ülését követően jelentést, valamint éves beszámolót nyújt be az Európai Parlamentnek.

Európai Parlament:

az Európai Unió közvetlenül a tagállamok állampolgárai által választott képviselőtestület. Az eredetileg csak véleménynyilvánító funkcióval létrehozott testület az évek során – az alapító szerződések módosításain keresztül – egyre komolyabb hatásköröket kapott: fokozatosan ruházták fel társ-jogalkotói feladatokkal. Az Európai Parlamentnek ma már – a közösségi döntéshozatal jelentős részében – az Európai Tanáccsal egyenrangú és megkerülhetetlen, sőt számos kérdésben meghatározó társ-döntéshozó hatásköre van.

az életviszonyok a tagállamok jogalkotó szerveitől (mindenekelőtt parlamentjüktől) az Európai Unió szerveihez: az **Európai Tanács**hoz és az **Európai Parlament**hez. A tagállamok jogalkotói szuverenitása tehát csak bizonyos területeken és csak kismértékben csorbul. Különösen jellemző ez előadásunk témakörében: a magánjogi jogalkotás területén.

Felvetődik a kérdés: hogyan alakul majd a jövő? Az Európai Unió és a tagállamok közötti hatáskörök (így a jogalkotási hatáskör) megosztását ma még aligha lehet pontosan előre látni. Közismert, hogy folyamatban – egyelőre előkészítő stádiumban – van *az unió belső szervezeti reformja*. E reform keretében fog eldőlni mindenekelőtt, hogy a tagállamok szövetsége marad-e az unió vagy szövetségi állammá alakul-e át. Ez az alapkérdés döntően befolyásolja majd az Európai Parlament és az unió többi szervének hatáskörét, e szervek egymáshoz kapcsolódó viszonyát. S a ma még csak tervek formájában körvonalazódó reformok végeredménye ad majd választ arra a kérdésre is, hogy az életviszonyok mely csoportjaiban szűnik meg végképp a tagállamok jogalkotási szuverenitása, s veszik át ezeket a hatásköröket uniós szervek. Bár az itt felvetett kérdésekre várható válaszok ma még nem láthatók részleteikben, a jövő tendenciája azért már kirajzolódik. Az Európai Unió négy alapvető elve – ún. „szabadsága” – minden bizonnyal a tagállamok jogi előírásainak egyre nagyobb területekre kiterjedő egységesítését, a nemzeti jogi korlátok minél szélesebb körű lebontását kívánja, és fogja eredményezni. Mindezekből pedig szükségszerűen következik a tagállamok jogalkotási szuverenitásának csökkenése a magánjogi életviszonyok rendezésének körében is. Az európai kontinens egyesülésének ma éppolyan döntő tényezője a jog egységesítése, mint ahogy a 19. században a nemzetállamok létrejöttének is lényeges együttműködője volt.

A részletek mellett ma még nem láthatók pontosan az eszközök sem, amelyek a jogalkotási szuverenitás súlypontját a tagállamok jogalkotó szerveitől az unió szerveihez helyezik át. Bizonyosra vehető mégis, hogy a mai eszközök alkalmazása – elsősorban az irányelv-jogalkotás – belátható időn belül meghaladottá válik. Ez a módszer ugyanis közvetett, nehézkes, és emellett nem is vezet teljes jogegységesítéshez. Könnyen elképzelhető ezért, hogy néhány évtizeden belül az Európai Unió maga fog magánjogi tör-

vénykönyvet alkotni, ha nem is a magánjogilag szabályozott valamennyi életviszonyra kiterjedően, de jelentős területeken. Kézenfekvőnek tűnik, hogy a vagyonjog világában közös európai kódex fogja felváltani a tagállamok mai törvénykönyveinek szabályait.

Epilógus

2004-ben minden bizonnyal csak a legbeavatottabbak tudják, hogy uniós jogalkotási ambíciók báránnyelűen árnyékolják be a *Code civil* bicentenáriumi ünnepségeit. Ugyanakkor valószínűnek tűnik, hogy a háromezázadik évforduló már nem találja majd a mai intakt formájában az öreg kontinens legnagyobb magánjogi kódexét. Az emberi alkotó szellemnek ez a kiemelkedő terméke – amelyről a francia költő, Paul Valéry mondta, hogy az „a francia irodalom legnagyobb könyve” –, száz év múlva valószínűleg történelmi relikviává válik. S sorsában osztozni fognak a többi magánjogi törvénykönyvek, köztük a most készülő új magyar kódex is. Egyik szemünk sír, a másik nevet; bízunk benne, hogy nevető szemünknek lesz igaza.

Az Európai Unió alapszabadságai:

- az áruk szabad mozgása;
- a személyek szabad mozgása;
- a szolgáltatások nyújtásának államhatárokon túlterjedő szabadsága;
- a tőke szabad áramlása.

Ajánlott irodalom

Bydlinsky, Franz: System und Prinzipien des Privatrechts. Wien: Springer, 1996.

Bydlinsky, Franz – Mayer-Maly, Theo – Pichler, Johannes W. (hrsg.): Renaissance der Idee der Kodifikation. Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch. Wien, Köln, Weimar: 1991.

Coinig, H.: Europäisches Privatrecht. I–II. Bd. München: 1985–1989.

Dworkin, Ronald: Taking Rights Seriously. Cambridge (Mass)/London: 1977.

Eörsi Gyula: Összehasonlító polgári jog. Bp.: Akadémiai K., 1975.

Fürst László: A magánjog szerkezete. Bp.: Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1934. (A Budapesti Kir. M. Pázmány Péter Tudományegyetem magánjogi szemináriumának kiadványai, 6.)

Hamza Gábor: Az európai magánjog fejlődése. Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002.

Harmathy Attila – Sajó András (szerk.): A jog gazdasági elemzése. Bp.: Közgazdasági és Jogi Kvk., 1984.

Hartkamp, Arthur S. – Hesselink, Martijn W. – Hondius, Ewoud H. (eds.): Towards a European Civil Code. The Hague, London, Boston: Kluwer, 1998.

Klauer, Irene: Die Europäisierung des Privatrechts (Der EuGH als Zivilrichter). Baden-Baden: Nomos, 1998.

Lando, Ole – Beale, Hugh (eds.): Principles of European Contract Law. Part I–II., The Hague, London, New York: 2000.

Müller-Graf, Peter-Christian: Privatrecht und Europäisches Gemeinschaftsrecht (Gemeinschaftsprivatrecht). Baden-Baden: Nomos, 1991.

Schmidt, K.: Die Zukunft der Kodifikationsidee: Rechtsprechung, Wissenschaft und Gesetzgebung vor den Gesetzeswerken des geltenden Rechts. Heidelberg: 1985.

Varga Csaba: A kodifikáció mint társadalmi-történeti jelenség. Bp.: Akadémiai K., 1979.

Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései. Bp.: HVG–ORAC, 2001.

Wieacker, Franz: Privatrechtsgeschichte der Neuzeit. Göttingen: 1967.